

Критика, бібліографія

СВІТ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА У РЕЦЕПЦІЇ МИКОЛИ ЖУЛИНСЬКОГО

Микола Жулинський. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям. – К.: Либідь, 2011. – 1152 с.

М. К. Дмитренко

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики, етнології
ім. М. Рильського НАН України; відділ фольклористики;
01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4; тел. (044) 278-34-54*

У рецензії подано погляди вченого фольклориста і письменника на нову працю Миколи Жулинського «Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям».

Ключові слова: українська література, літературний процес, есеї, національне письменство, антологія.

*“Мені завжди хотілося заманити читача
в художній світ української літератури...”*

Микола Жулинський

Пригадую, двадцять п'ять років тому стояли біля могили нашого національного генія – філософа і письменника Григорія Сковороди. Григорій Матвійович Сивокінь сказав просту фразу: “Він сам себе упіймав”, Микола Григорович по-філософськи констатував: “Щоб тебе упіймали, треба втікати. А Сковорода був безстрашний. Він утік тільки з Києво-Могилянської Академії”. Мені ця розмова стала поштовхом до прочитання “всього Сковороди”, спроби пізнати його бароково-символьний світ образів.

1989 року залишив автограф Миколі Жулинському на своїй першій книзі прози «Допит. Повісті, оповідання», в якій один із творів названо «Жулько». Микола Григорович, тоді заступник директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка Академії наук України, активний літературний критик, напівжартома запитав: “А це про мене?”.

Декілька років тому, під час міжнародного фестивалю «Берегиня», на території Луцького замку Миколу Григоровича постійно оточували в допитливе неагресивне кільце науковці з різних країн, земляки-волинці, учасники фольклорних ансамблів, студенти... Зверталися з питаннями політичними, історичними, культурологічними, бажали сфотографуватися, зігрітись біля його щирої усмішки, доброзичливого оптимістичного слова. Було приємно спостерігати, як така багатотитуло-

вана людина, державний діяч, академік-ерудит, директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України просто й вільно спілкується з людьми, поважно й мудро розмірковує над долею України і світу.

Можна було б ще й ще наводити приклади активної громадянської позиції академіка-секретаря відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України Миколи Жулинського, який один із перших в Україні стривожився у зв'язку з глобалізаційними процесами нівеляції національних мов і культур, традиційної творчості, розробив концепцію гуманітарного розвитку України на багато років. Проте наша мета простіша: розповісти про нову книгу літературознавця Миколи Жулинського «Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям» (К.: Либідь, 2011. – 1152с).

Це знакова праця академіка, підсумок багатолітнього вивчення феномену української літератури від давнини до сьогодення. В доробку вченого – десятки книг, які свого часу помітно впливали на літературний процес, розвиток наукових студій, були корисними освітянам, суспільству і нині не втратили актуальності. Зокрема, це такі праці, як «Пафос життєтвердження» (1974), «Людина як міра часу» (1979), «Наближення» (1986), «Із забуття в безсмертя» (1991), за яку авторові присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка, «Вірю в силу духа» (1999), «Подих третього тисячоліття» (2000). «Заявити про себе культурою» (2001), «Олег Ольжич і Олена Теліга» (2001), «Слово і доля» (2002, 2006), «Духовна спрага по втраченій батьківщині» (2002), «Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943-1944 рр.» (2003), «Високий світоч віри. Голодомори в Україні та роман Василя Барки «Жовтий князь» (2003), «То твій, сину, батько...», «Українська душа – на Голгофі ХХ століття» (2005), «Відстані» (2006), «Він знав, як много важить слово...» (2003), «Нація, Культура, Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури» (2010) та ін.

Книга Миколи Жулинського «Українська література: творці і твори», хоч і зорієнтована специфічно для освітньо-навчальних потреб, передовсім має значення наукове. Це глибоке наукове пізнання складних процесів становлення та розвитку не тільки української літератури, а й української нації, української мови, української культури в європейському та світовому контекстах, пізнання людини-творця, рівної Богові. В анотації наголошено: «Провідна ідея книжки: змагання за своє світобачення для багатьох українських письменників було змаганням за збереження цілісності української культури, за збереження і розвиток української мови, а отже – української нації. Важливим складником цієї своєрідної антології є художні тексти, ретельно дібрані до кожного нариса, серед них – раритетні чи призабуті».

Справді, структура книги відповідає логіці розвитку літературно-естетичних та культурницьких чинників українського буття. «Вступ» має проблемний заголовок «Українське слово: втрати і тріумфи». Тут коротко простежено «рух» українського образного слова від часів «Заповіту» Ярослава Мудрого, Ізборників Святослава (1073, 1076), «Повісті

врем'яних літ», «Повчання Володимира Мономаха дітям», «Слова о полку Ігоревім» (не пізніше 1137 р.) до полемічної літератури, козацьких літописів, інтелектуального доробку Г. Сковороди та нової української літератури кінця XVIII – першої половини XIX ст., творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, представників «Руської трійці» (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич) і, врешті, Т. Шевченка. Наголошено: «Тріумфом українського слова стала творчість Тараса Шевченка – митця, художника, який розчинив для української нації двері у вічність. Тарас Шевченко дав своєму народові «Кобзар» – цю своєрідну духовну зброю, колосальну духовну силу, магічний засіб національного самоусвідомлення, духовного самовоскресіння. «Кобзар» – це національна Книга Пам'яті, бо в ній закодовано надзвичайно вагому ідейно-естетичну інформацію про буття українського народу. [...] Тарас Шевченко став символом державного відродження України. Він був одним із активних учасників Кирило-Мефодіївського братства, діяльність якого засвідчила буття двох феноменів. Перший – український народ остаточно сформувався як нація з власною ментальністю, способом мислення і духовністю. Другий – українська нація має достатньо сил і можливостей створити власну державу. Державу, в основі якої лежать традиції Києворуської та Козацької держав. Саме така держава і постала у XX ст., а визначальну її основу утворило Слово – ґрунт для духовно-культурного і суспільно-політичного буття української нації».

Далі вміщено п'ятдесят два літературних портрети: від Григорія Сковороди до Ярослава Стельмаха. Автор вибудував подачу матеріалів таким чином, щоб читач дізнався про біографію письменника. Його твори, книги, а потім ознайомився з основним доробком – передовсім тими зразками, що стали програмовою класикою або мають нею стати. Йдеться не лише про поезію, вірші. Уривки, фрагменти з прозових, драматичних творів також цінні: в них проілюстровано особливості стилю письменника, декларуються суспільно важливі гуманістичні морально-естетичні та естетичні ідеї.

В інтригуючому й щирому передвступному слові до книги (заспіві «Для кого я пишу? для чого?») Микола Жулинський коротко розповів про джерела й написання-створення. А це були актуальні відкривавчі публікації спочатку в «Літературній Україні» (з 1987 р.), а згодом книги есеїв про постаті заборонених, репресованих у радянський час письменників або про діаспорних авторів, чийх імен суспільство не знало, творів не читало: «Із забуття – в безсмертя», «Слово і доля». На думку академіка, його «літературні есеї сприятимуть повнішому увиразненню історичного процесу розвитку української літератури, драматично ускладненого, наповненого трагічними втратами, вимушеними компромісами та героїчними протистояннями в боротьбі за свободу творчого самовираження, за національну честь і гідність, і головне – за право творити рідною мовою».

Микола Жулинський гармонійно поєднує в собі історика, теоретика літератури, досвідченого літературного критика й філософамислителя з добротним знанням історії України та світу, традиційної творчості, загалом культури, освіти, суспільних рухів та устремлінь.

Антропоцентрична й персонологічна основа його розмислів та оцінок, безперечно, йде від любові до рідного, до людини як феномена цивілізації з потребою саморозвитку, духовного піднесення, оновлення, вдосконалення. Оця залюбленість в людину, в її професійне заняття-самоусвідомлення духу, світосприймання, світовідчуття, світоосмислення, світовираження-пізнання дозволяють висловлювати глибокі, класичні оцінки, часом із домішком жалю, розпуки, а все ж надії, що праця не пропала марно, що сокровенне слово знайде відгук.

Кожен есей Миколи Жулинського має власну інтонацію, стильову домінанту, органічну до аналізованої постаті і творів. Хіба ж можна однаковим стилем писати про Григорія Квітку-Основ'яненка («Розкошував у народній стихії сміхотворення») і Тараса Шевченка («Духовна реалізація національного пророцтва»), Пантелеймона Куліша («Будитель національної свідомості») й Івана Франка («Як много важить слово...»), Лесю Українку («Ідеальний голос трагічної душі») і Олександра Довженка («Печаль душі і святість босоногого дитинства»)… Що вже мовити про різноликих Володимира Винниченка («Художник, розп'ятий на хресті політики»), Павла Тичину («В душі я ставлю світлий парус...»), Василя Барку («Високий світоч віри») та й оригінальні великі постаті Михайла Драй-Хмари, Миколи Хвильового, Тодося Осьмачки («Приречений на самотність і вигнання»), Євгена Плужника («Світло душі в темряві тоталітаризму»), Богдана-Ігоря Антонича та ін. А ще ж у книзі нема літературних портретів Максима Рильського, Володимира Свідзінського, Євгена Маланюка — яка панорама доль, творчих особистостей і можливостей тріумфу української літератури в світі! Зрозуміло, що навіть у фундаментальній книзі-антології автор не міг подати всі — хай і найбільші — постаті письменників-класиків, чесно про це заявив: не претендує «на повноту представлення історії української літератури в іменах».

Більшість есеїв присвячено постатям української літератури ХХ століття, що логічно, адже Микола Жулинський багатьох відкривав для читачів останніх десятиліть на основі вивчення архівів, стародруків (письменники 1920-х – 1940-х рр.), особистого листування, власних бесід із представниками діаспорного крила літераторів, скажімо, Василь Барка, Григорій Костюк – «Літописець «несамовитої доби», Юрій Шевельов – «Українська духовна атмосфера за інтелектуальним барометром Юрій Шереха»), співдружбою і професійними зв'язками з авторами другої половини ХХ – початку ХХІ ст. – Дмитром Павличком («Відчайдушний крик українського болю»), Ліною Костенко («Лицарство духу»), Юрієм Мушкетиком («А виводив він душу з п'тьми»), Іваном Дзюбою, Іваном Драчем («Поетичний їжак з головою сатира і волоссям кольору витіпаних конопель»), Олегом Черногузом («Той, кому перо лужить за меча»), Володимиром Дроздом («Він змагався у своїй творчості із самим Богом»), Іриною Жиленко («Та, що молиться Богові віршами»). Як бачимо, навіть заголовки відбивають естетичний стрижень есею. Це також характеризує автора як проникливого психолога – літературного анатома-експерта.

Зворушливі матеріали подано про письменників-дисидентів Миколу Руденка («Засіяв зорями чесні душі»), Василя Стуса («Феномен доби»).

Мені імпонує, що Микола Жулинський відновлює історичну справедливість – актуалізує творчість багатьох унікальних талантів України нинішнього молодого покоління. З-поміж них Григорій Чупринка («Поетичний метеор на українському видноколі»), Зінаїда Тулуб («Мить драматичної долі»), Гнат Михайличенко («Майстер імпресіоністично-символічного стилю»), Григорій Косинка («Любов'ю огортав він кожне слово») та ін.

Це стосується і Михайла Стельмаха («З вірою в людину, з довірою до людини»), який не був комуністом і чиє епічне мислення явило світові унікальні твори про українську людину на своїй землі. Його прозу свого часу називали «вишиваним рушником в українській літературі». Хоч Микола Жулинський не згадав про це означення, проте не втримався перед магією Стельмахового слова, бо аж двічі (так задумано?! – на початку і наприкінці свого есею процитував: “За татарським бродом коні топчуть яру руту і туман. За татарським бродом з сивого жита, з червоного маку народжується місяць, і коло козацької могили, як повір'я, висікається старий вітряк”. Прози рівня Стельмаха сьогодні шукати годі. Та й тоді письменник був унікальний: “За своїми конкретно-індивідуальними ознаками проза М. Стельмаха потребує дещо особної від інших митців оцінки, якщо розглядати її передовсім у ключі образно-стильових особливостей”. І Віталій Дончик, нині академік-літературознавець, про роман «Правда і кривда» писав: “Розглядаючи твори М. Стельмаха, наша критика не завжди проникливо вникає в неповторні особливості його самобутньої манери, не завжди вміє їх пояснити, з них виходити”. У травні 2012 року Михайлові Стельмаху виповниться 100 літ, на жаль, не зможе відсвяткувати ювілейну дату його син Ярослав Стельмах («Спрага гармонії, або примарний вогник на виднокраї»). Літературний портрет цього дивовижного драматичного таланту, який своїм прикладом спростував афоризм “Природа відпочиває на дітях генія”, у книзі подано останнім. Та й за обсягом він невеликий – відповідно до законів жанру: нічого зайвого бо це ж – на показ. «Сутністю буття Ярослава Стельмаха була творчість», – резюме-початок есею зацікавлює, Микола Жулинський майстерно, через кілька штрихів життєвих подробиць чи власних оцінок-спостережень передає і сутність буття митця, і сутність його творчості.

Розповіді проілюстровано портретами письменників, обкладинками й титулами раритетних видань.

Отже, велика етапна книга Миколи Жулинського «Українська література: творці і твори» – видатне явище української академічної науки, яка в цьому конкретному щасливому випадку не відірвана від практики навчально-освітньої, культурно-просвітницької, суспільної. Відомо, для кого й для чого написана ця фундаментальна монографія-антологія.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.12.2011 р.

Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Гарасимом Я.І.

**WORLD OF THE UKRAINIAN WRITING
IN RESEPTION OF MYKOLA ZHULYNSKY**

Mykola Zhulynsky. Ukrainian literature: creators and works: to the students, university entrants, students, teachers. – C.: Lybid', 2011. – 1152 s.

M. K. Dmytrenko

*Institute of study of art, folk, ethnology by M. Ryl'sky NAN of Ukraine;
department of folk; 01001, Kyiv, Grushevsky st., 4; ph. (044) 278-34-54*

In a review the looks of scientist of specialist in folk-lore and writer on a new labor of Mykola Zhulynsky are given «Ukrainian literature: creators and works: to the students, university entrants, students, teachers».

Key words: *Ukrainian literature, literary process, essays, national writing, anthology.*